

DÜMETÜLCENDEL

(دومة الجندل)

Kuzey Arabistan'da
Hicaz - Suriye
kervan yolu üzerinde bulunan
eski bir ticaret merkezi.

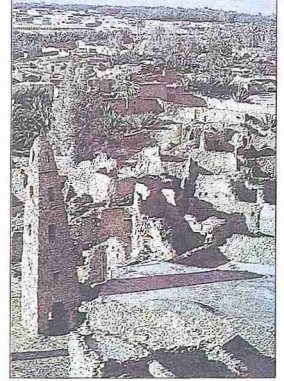
Bugün Cevf adlı idarî bölgenin belli başlı yerleşim merkezlerinden biri olan Dümetülcendel'in adını Hz. İsmâil'in oğlu Düme'den (Düm, Dümân) aldığı rivayet edilir. Tihâme'de Hz. İsmâil'in çocukları çoğalınca Düme Vâdissirhân yöresine gelmiş, burada bir kale inşa ettirmiştir ve taştan (cendel) yapılan kale "Dümetü'l-cendel" adıyla anılagelmiştir. Bazı araştırmacılar ise şehrin adını burada yaşayan Cendel (Benî Cendel) adlı bir kabileden aldığı iddia ederler (Aḫlâ, X, 65).

Nabatîler'in başşehri Petra'nın 400 km. doğusunda bulunan Dümetülcendel en parlak devrini Nabatîler ve Romalılar döneminde yaşamıştır. Şehir stratejik açıdan önemli bir mevkide bulunuyordu ve doğu ve kuzeydoğudan gelecek saldırılara karşı Kuzey Arabistan'ın yegâne kalesi durumundaydı. Ayrıca Yemen - Irak ve Vâdissirhân - Suriye kervan yollarının kesiştiği bir noktada yer aldığından eskiden önemli bir ticarî konuma sahip olan Dümetülcendel'de Arabistan'ın en önemli panayırlarından biri kurulur ve her yıl rebülevvel ayı boyunca faaliyetini sürdürürdü. Burada kurulan devletlerin güçlü oluşu ve komşu kabileler üzerinde otorite tesis etmeleri de şehrin önemini arttırıyordu. Ved adlı puta tah-

sis edilmiş bir mâbedin de bulunduğu Dümetülcendel ve civarında İslâmiyet'in ortaya çıkışı sırasında Hıristiyanlığı benimsemiş olan Kelb, Tay ve Cedile kabileleri mensupları oturmaktaydı.

Kaynaklarda Hz. Peygamber döneminde Dümetülcendel'e üç askerî sefer düzenlendiği kaydedilmektedir. Bunların ilki, 5. yılın Rebülevvel ayında (Ağustos 626) bizzat Hz. Peygamber'in kumandasında yapılmıştır. Bu seferin sebebi, Dümetülcendel'in Hıristiyan hâkimi Ükeydir b. Abdümelik'in bölgeden geçen Medine kervanlarına saldırması idi. Hz. Peygamber Fezâre ve Gatafân kabilelerine ait topraklardan geçerken bunların Mekke'li müşriklerle beraber Medine'ye saldırı düzenleme hazırlığı içinde olduklarını haber almış ve süratle geri dönmüştür. İkinci sefer, 6. yılın Şâban ayında (Aralık 627 - Ocak 628) Abdurrahman b. Avf kumandasında gerçekleştirilmiştir. Bu seferin sonunda Hıristiyan Kelb kabilesi reisi Asbağ b. Amr el-Kelbî ve kabilesinden bazı kişiler müslüman olmuşlardır. Üçüncü sefer ise Tebük Gazvesi münasebetiyle yapılmıştır. Hz. Peygamber 9 (630) yılında Tebük'ten Hâlid b. Velid kumandasında 400 kişilik bir askerî birliği Dümetülcendel'e gönderdi. Hâlid Dümetülcendel'deki kaleyi ele geçirdi ve Ükeydir'i esir alarak Medine'ye götürdü. Hz. Peygamber Ükeydir ile cizye ödemesi şartıyla bir antlaşma yapmış ve onun memleketine dönmesine izin vermiştir. Bazı kaynaklar ise Ükeydir'in müslüman olduğunu ve Hz. Peygamber'in kendisine bir **ahidnâme*** verdiğini kaydederler (Hamîdullah, *el-Veşâ'iku's-siyâsiyye*, s. 293-294). Bu son askerî hareketle Dümetülcendel İslâm hâkimiyeti altına alındı. Fakat Ükeydir Hz. Peygamber'in vefatından sonra irtidad etti ve antlaşmayı bozarak hilâfet merkeziyle bağlarını kopardı. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir bölgeye önce İyâz b. Ganm kumandasında bir askerî birlik gönderdi; daha sonra da Hâlid b. Velid'i ona yardım için Dümetülcendel'e sevketti. Sonunda Ükeydir yakalanarak ölüm cezasına çarptırıldı ve Dümetülcendel yeniden İslâm topraklarına katıldı.

Sıffin Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan Hakem Vak'ası sebebiyle Ebû Mûsâ el-Eş'arî ile Amr b. Âs'ın Ezruh veya Düme-

Ömer
Camii'nin
kalıntıları -
Dümetülcendel /
Suudi Arabistan

tülcendel'de toplandıklarına dair rivayetler yanında önce Dümetülcendel'de sonra Ezruh'ta olmak üzere iki defa bir araya geldikleri de kaydedilmektedir.

İlk İslâm fetihleri sırasında büyük öneme sahip olan Dümetülcendel, devlet merkezinin Emevîler devrinde Suriye'ye, Abbâsiler devrinde de Irak'a nakledilmesi ve ticaretin kendine başka yollar bulması sonucu bütün önemini kaybetmiştir. Ancak XVIII. yüzyılda başlatılan Vehhâbî hareketi sırasında Arabistan ile Suriye arasındaki sınırda yer alması sebebiyle yeniden önem kazanmaya başladı. Avrupalı araştırmacı ve seyyahlar da Cevf'ten geçen karayollarını tercih eder oldular.

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında Dümetülcendel'de otorite Vehhâbîler'in eline geçti. Bir ara Şemmer Emîri Talâl ile Ruvelâ kabileleri şeyhi Nûrî b. Şalân buraya hâkim oldular. Ancak 1921 yılında Abdülaziz b. Suûd Dümetülcendel'i topraklarına kattı. Bundan kısa bir süre sonra Ürdün topraklarını güneye doğru genişletmek için teşebbüse geçti, fakat başarılı olamadı. Bu anlaşmazlık 1923-1924'te Küveyt'te toplanan kongrede de çözümlenemedi. Sonunda Suûdîler'le İngilizler arasında yapılan Hadde Antlaşması'yla Dümetülcendel Necid'e bağlandı (2 Kasım 1925).

Dümetülcendel'deki en eski tarihî eserlerden biri Ömer Camii (Mescid-i Ömer) olup bugün harabe halindedir. Arkeologlar mimari planı hakkında bilgi edinmek için kazılar yapmaktadır.

Yâkût *Mu'cemü'l-büldân*'da Düme adını taşıyan iki yer daha zikretmektedir. Bunlardan biri Dimaşk yakınında, diğeri Hire'dedir.

Sakaka Kalesi - Dümetülcendel / Suudi Arabistan

DÜMETÜLCENDEL

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 402-403; II, 560-562; III, 1025-1030; İbn Hişâm, *es-Sire*, I, 80; III, 224; IV, 169-170; İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, I, 288-289; II, 62, 89, 166; III, 129; İbn Habîb, *el-Muhabber*, s. 114, 262-263, 316; Belâzürî, *Fütâh* (Rıd-vân), s. 72-75; İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa* (nşr. F. Krenkow v.dğr.), Haydarâbâd 1344 — Bağdad, ts., II, 301; *Tehzîbü'l-luğa*, XIV, 212; Bekrî, *Mu'cem*, II, 564-565; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 485-489; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ*, Kahire 1941, s. 267, 463-467; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, II, 11, 128; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 564-575; a.mlf., *Hz. Peygamberin Savaşları*, s. 126, 129-130, 136, 239; a.mlf., *el-Veşâ'îku's-siyâsiyye*, Beyrut 1405/1985, s. 293-294; Muhammed Beyyûmî Meh-rân, *Dirâsât fî târîhi'l-ʿArabî'l-ʿadîm*, Riyad 1400/1980, s. 487-490; Abdülâzîz b. İbrâhîm el-Ömerî, *el-Hîref ve's-sinâ'ât fi'l-Hicâz fî ʿaş-ri'r-Resûl* [baskı yeri yok] 1985, s. 163; G. King, *The Historical Mosques of Saudi Arabia*, London 1986, s. 117-120; a.mlf., "A Mosque Attributed to 'Umar B. Al-Khattâb in Dûmat al-Jandal in al-Jarf, Saudi Arabia", *JRAS*, sy. 2 (1978), s. 109-123; Abdülvehhâb Muhammed Ali el-Advânî, "el-Gazavâtü'n-nebeviyye, se-nevâtühe'l-hicriyye ve şühûruhe'l-kameriyye", *el-Mevrid*, IX/4, Bağdad 1401/1981, s. 542; Khaled Abdulaziz al-Dayel-Abdulaziz Al-Shadukhi, "Excavation at-Dumat al-Jandal", *Aḡlâl*, X, Dumat al-Jandal 1986, s. 64-79; J. Schleifer, "Cevf Sirhân", *İA*, III, 123-124; L. Vecchia Vaglieri, "Dûmat al-Djandal", *EI*² (İng.), II, 624-626.

AHMET GÜNER

DUNLOP, Douglas Morton

(1909-1987)

İslâm tarihi ve felsefesi alanındaki araştırmalarıyla tanınan İngiliz şarkiyatçısı.

İskoçya'nın Renfrewshire bölgesinde ki Paisley kasabasında doğdu. Yüksek öğrenimini Oxford Üniversitesi'nde tamamladı (1932); daha sonra Glasgow Üniversitesi'nde İbrânic ve Arapça öğrenimi gördü (1934-1937). Bunu takip eden iki yıl boyunca Bonn Üniversitesi'nde ve özellikle o dönemde İslâmî ilimler Bölümü'nde hoca olan Zeki Velidi Togan'ın yanında İslâmiyat ve şarkiyat araştırmaları yaptı. Bir aralık Türkiye ve Suriye'ye seyahatlerde bulunduktan sonra Glasgow Üniversitesi'ne tayin edildi (1939). Burada çalıştığı sürenin son iki yılında (1947-1948) yine bir İskoç üniversitesi olan St. Andrews'da Sâmi diller üzerine dersler verdi. 1950'den sonra Cambridge Üniversitesi'nde on iki yıl İslâm tarihi okuttu ve son olarak da Amerika Birleşik Devletleri'nin Columbia Üniversitesi'nde tarih profesörlüğü yaptı.

Eserleri. Çalışma sahasıyla ilgili müstakil kitapların yanı sıra çok sayıda makale, tercüme vb. ilmî yayınları da bulunan Dunlop'un tarih konusundaki telifleri arasında *The History of the Jewish Khazars* (Princeton 1954; New York 1967) yaygın bir üne sahiptir. İslâm, İbrânî ve Bizans kaynaklarına dayanarak kaleme aldığı bu eserinde Müsevî Hazar Türkleri'nin tarihini oldukça ayrıntılı şekilde incelemiştir. Yahudi asıllı olmadığı özellikle belirtilen (*EJd*, VIII, 562) Dunlop'un Türk tarihinin böyle özel bir alanına eğilmesinde, anılan kaynakları değerlendirmesine imkân veren lisan bilgisi yanında hocası Zeki Velidi Togan'ın yönlendirmeleri de etkili olmuş görünmektedir. Nitekim bu eserde başvurduğu ve Hazar Türkleri'yle ilgili bölümünün İngilizce tercümesini verdiği (s. 109-114) *İbn Fazlan Seyahatnâmesi* Togan'ın doktora tezinin konusudur (*Ibn Fazlan's Reiseberichte*, Leipzig 1939). Doğrudan İslâm tarihi üzerine yaptığı araştırmalarda dikkatini genellikle ilgi çekici ayrıntılar üzerinde yoğunlaştırdığı görülen Dunlop için müslümanların gerek Avrupa gerekse Uzakdoğu ile olan ilişkileri ısrarlı bir inceleme konusu teşkil etmiştir. Dunlop'un bu konularda çok sayıda makalesi bulunmaktadır. Doğu Türkistan'ın müslümanlarca fethi ve Talas Savaşı'yla ilgili bir eseri de Yûsuf Ya'kûb Meskûnî tarafından *Fethü'l-ʿArab li's-Şîn ve ma'ʿreketü Talas evi't-Talaḡ li-ğazvi bilâdi's-Şîn* (Bağdat 1968) başlığıyla Arapça'ya çevrilmiştir (bk. *Bibliyogrâfiyâ*, I, 374).

İslâm ilimleri ve medeniyeti konusunda *Arabic Science in the West* (Karaçi 1958) ve *Arab Civilization to A.D. 1500* (London 1971) adlı kitaplarının yanı sıra aynı saha ile ilgili çeşitli makalelerin de yazarı olan Dunlop, Ebû Zeyd el-Belhî'nin öğrencisi İbn Ferîğün'un ilimler tarihine dair *Cevâmi'ul-ʿulûm* adlı eserini hocası Zeki Velidi Togan için yayımlanan anma kitabında tanıtmıştır (*Zeki Velidi Togan'a Armağan*, s. 348-353). İslâm felsefesi alanında Dunlop'un üzerinde en çok durduğu ve hakkında eser verdiği kişi Fârâbî'dir. Bu filozoftan yaptığı tercümele eleştirilse de (bk. Butterworth, s. 12) *The Fusûl al-Madanî of al-Fârâbî* (Cambridge 1961) adlı tercüme ve neşriyle yine onun mantığa dair bazı eserlerinin tercüme ve neşirleri (bk. Abdurrahman Badawi, II, 485-486) Fârâbî araştırmalarında önemli katkılarda bulunmuştur. *Fuşûlü'l-medenî*'nin Hani-

fi Özcan tarafından yapılan Türkçe tercümesi de (İzmir 1987) Dunlop'un anılan neşrine dayanmaktadır. Onun üzerinde durduğu bir başka İslâm filozofu da *Tedbirü'l-mütevahhid* adlı eserini tercümesiyle birlikte neşrettiği (*JRAS*, 1945, s. 61-81) İbn Bâcce'dir. İki incelemesini daha İbn Bâcce'ye ayıran (*JQ*, II, 100-116; *BSOAS*, XIV, 463-477) Dunlop, Ebû Süleyman es-Sicistânî'ye nisbet edilen *Şivânü'l-ḡikme* adlı koleksiyonla ilgili olarak yaptığı *The Muntakhab Siwan al-Hikmah of Abû Sulaiman as-Sijistânî* (The Hague 1979) başlıklı neşir dolayısıyla da konuyla ilgili eser veren uzmanlar tarafından kayda değer görülmüştür (bk. Kraemer, s. 3). Dunlop'un kitapları ve birkaç yakın makalesinden başka *Encyclopaedia of Islam* (new edition) ve *Encyclopaedia Iranica*'da da birçok maddesi bulunmaktadır. Aristoteles'in *Ethica Nicomachea*'sının Arapça tercümesi (I-VI. kitaplar) üzerine kaleme aldığı makale ise (*Oriens*, XV [1962], s. 18-34) kayıp bir metni ortaya çıkarması bakımından ayrıca anılmaya değer bir çalışmadır.

BİBLİYOGRAFYA :

D. M. Dunlop, *The History of the Jewish Khazars*, Princeton 1954, s. 109-114; a.mlf., "Arab Relations with Tibet in the 8th and Early 9th Centuries A.D.", *İTED*, V (1973), s. 301-318; a.mlf., "The Gawami' al-ulûm of Ibn Ferîğün", *Zeki Velidi Togan'a Armağan*, İstanbul 1950-55, s. 348-353; A. S. Fulton — M. Lings, *Second Supplementary Catalogue of Arabic Printed Books in the British Museum*, London 1959, s. 601; Abdurrahman Badawi, *Histoire de la philosophie en Islam*, Paris 1972, II, 485-486; S. H. Nasr, *An Annotated Bibliography of Islamic Science*, Tahrân 1975, I, 12; Necîb el-Akîkî, *el-Müsteşriḡün*, Kahire 1980, II, 139-140; *Bibliyogrâfiyâ: el-Vahdetü'l-ʿArabiyye (1908-1980)*, Beyrut 1983, I, 374; J. L. Kraemer, *Humanism in the Renaissance of Islam*, Leiden 1986, s. 3; C. E. Butterworth, "The Study of Arabic Philosophy Today", *MESA Bulletin*, XVII (1983), s. 12; C. Roth, "Historiography", *EJd*, VIII, 562.

İLHAN KUTLUER

DUPNİÇE

Batı Bulgaristan'da bugünkü adı Stanke Dimitrov olan küçük bir şehir.

Bulgaristan'ın batısında Struma (Karasu) nehrine karışan Džerman nehrinin kenarında, Dupniçe ovasının güney ucunda, Sofya'dan Selânik'e uzanan karayolu ve demiryolu üzerinde yer alır. Buranın bir kasaba haline gelişi, Osmanlı hâkimiyeti döneminde XV. yüzyılın ikinci yarısında olmuştur. Osmanlılar zamanındaki adı olan Dupniçe Bulgarca Dupnit-